

ZORG DRAGEN VOOR DE JEUGD: BERNARD STIEGLER, *IMPULSION 75* EN *ROTTERDAM VAKMANSTAD*

Judith Wambacq

De filosofie van Bernard Stiegler laat ons niet alleen toe de mechanismen en oorzaken van de huidige crisis te begrijpen, ze reikt ons ook ideeën aan omtrent hoe ze aan te pakken. Stiegler doet niet alleen aan filosofie maar wil ook de filosofie doen ‘doen’. In dit artikel bespreek ik twee organisaties – het Parijse *Impulsion 75* en *Rotterdam Vakmanstad* – die elk op hun eigen manier een antwoord zoeken te geven op wat Stiegler beschouwt als één van de centrale problemen teweeggebracht door een doorgedreven kapitalisme: de versterking van het individuatieproces bij jongeren.

Bernard Stiegler en de huidige crisis van het verlangen

In zijn boek *Prendre soin de la jeunesse et des générations* (Flammarion, 2008), stelt Bernard Stiegler vast dat we ons in een crisis bevinden, een crisis die niet zozeer economisch of ecologisch van aard is, dan wel psychologisch en sociaal. Sterker nog, volgens Stiegler gaat de economische en de ecologische crisis terug op een crisis van het verlangen, veroorzaakt door het kapitalisme, en meer bepaald door het consumentisme. Het consumentisme heeft de verlangende mens gereduceerd tot een machine van driften. In tegenstelling tot het verlangen, is de drift uit op onmiddellijke bevrediging of genot. Het probleem van het genot is echter dat het uitdooft van zodra het is bereikt en er dus meteen een nieuwe zoektocht naar een ander genot moet worden ingezet. Het genot is van zeer korte duur en impliceert een wegwerpcultuur: van zodra iets ons genot heeft verschaft, heeft het geen enkele waarde meer. In het geval van het verlangen daarentegen, vindt er een investering op lange termijn plaats omdat het object van het verlangen van dusdanige aard is dat het nooit bereikt wordt maar wel altijd betracht. Het is dan ook het object van een zorgzame en diepgaande aandacht. Er wordt niet geconsumeerd maar gecultiveerd. Bovendien is het verlangen, in tegenstelling tot de drift die strikt individueel is, een sociaal gegeven, iets dat zich ontwikkelt in de uitwisseling met anderen.

Volgens Stiegler heeft het consumentisme dus een kortsluiting van het verlangen teweeg gebracht ten voordele van de driften. Maar hoe komt het dat dit consumentisme zich zo wijd heeft verbreid? Het consumentisme is een antwoord op een probleem dat volgens Marx inherent is aan het kapitalisme, namelijk de tendens van de dalende winsten. Om deze tendens te keren is men na de tweede Wereldoorlog meer en goedkoper gaan produceren, iets wat mogelijk gemaakt werd door de schaalvergroting en de automatisering van de productie. Om ook effectief winst te maken, moest deze overvloed aan producten echter ook verkocht raken. Er ontstond een nieuwe discipline – de marketing – die technieken ontwikkelde om de menselijke geest te manipuleren, om noden te creëren die er voordien niet waren, om mensen te doen geloven dat het geluk zich laat kopen.

De gevolgen van deze machtsgreep zijn in Stieglers ogen dramatisch. Doordat de marketing alle domeinen van het leven heeft geïnfilteerd – zelfs kiezers zijn nu klanten geworden¹ – en alle lagen van de bevolking viseert – peuters zijn nu ook een doelpubliek – hebben de driften het monopolie gekregen en is het kortetermijndenken alomtegenwoordig geworden. Het consumentisme heeft de burgers geïnfantiliseerd in die zin dat het de reflectie over de implicaties van hun daden (voor andere generaties, voor mensen aan de andere kant van de wereld, voor de natuur, et cetera) afblokt ten voordele van de onmiddellijke bevrediging. De schade die dit aanricht, reikt verder dan het sociale en het ecologische: ze is ook psychologisch en cultureel. Door volwassenen te infantiliseren, door onverantwoordelijk gedrag te stimuleren, brengt het consumentisme het identificatieproces waar elke adolescent door moet om volwassen te worden, in gevaar. Als de volwassene niet meer de wet (moreel of juridisch) vertegenwoordigt – als de hele maatschappij lijdt aan hypocrisie, van de politiek tot de sport en zelfs de ngo's – , dan kan hij niet meer diegene zijn met wie de jongeren zich wenst te identificeren. De jongeren slaan op drift en worden uiterst ontvankelijk voor snel werkende symbolische kaders aangereikt door mensen met oneerlijke bedoelingen.

Het verstoren van een normaal identificatieproces heeft echter ook culturele gevolgen. Wanneer de identificatie van het kind met de ouder bijvoorbeeld, wordt doorbroken, komt ook de intergenerationele ketting onder druk te staan. Wanneer een kind zich identificeert met de ouder, dan identificeert hij zich immers ook met diegene waarmee de ouder zich destijds identificeerde. Een breuk tussen ouder en kind is dan ook een breuk met de generaties die deze van de ouders voorafgaan en met de waarden en kennis die van generatie op generatie worden doorgegeven.

Samengevat: het consumentisme en zijn kortetermijndenken zorgt niet alleen voor ecologische, sociale en morele problemen, maar ook voor een verarming van de cultuur. Als we het steeds moeilijker krijgen om ons iets voor te stellen bij datgene wat zich uitstrekt voorbij het nu, voorbij het aanschafbare, dan is dit een bedreiging voor de hele cultuur die per definitie van de orde van het oneindige en van het ideële is. En dit riskeert als een boemerang in ons gezicht

terug te keren: als de cultuur bedreigd wordt, wordt het immers nog moeilijker voor jongeren die zich niet meer kunnen spiegelen aan volwassenen uit hun omgeving, om zich te individueren. Om het met een cliché te zeggen: als cultuur gereduceerd wordt tot vertier zonder inhoud, wordt het voor de jongere op zoek naar idealen om zich mee uiteen te zetten, nog moeilijker om zich een identiteit aan te meten. Willen we de crisis veroorzaakt door het consumentisme aanpakken, dan moeten we dus niet alleen duurzaam gaan leven, maar moeten we ons ook, en misschien wel in de eerste plaats, bekommeren om de jeugd. En aangezien de manier waarop we de jeugd vandaag de dag proberen te ondersteunen blijkbaar niet werkt – het klassieke onderwijs, werkloosheidsbegeleiding, familiale begeleiding, et cetera –, moeten we op zoek naar andere manieren.

Impulsion 75 en Rotterdam Vakmanstad

Twee concrete initiatieven kunnen illustreren wat dit in de praktijk kan inhouden. Het eerste betreft *Impulsion 75*, een Parijse vzw die jongeren die de school verlaten zonder uitzicht op werk of een stage – veelal jongeren met een allochtone achtergrond – een nieuwe impuls wil geven. Het tweede betreft *Rotterdam Vakmanstad*, een stichting die begonnen is met het aanbieden van een naschools programma in de concentratie school Bloemhof in Rotterdam-Zuid maar al snel haar actieterrein heeft uitgebreid tot de buurt (vakhuizen of buurthuizen, werkstages, vakantieschool), de markt (vakwerf, stagenetwerken) en de stad (beleidsvoorstellen, onderzoek, ontwikkeling). Beide initiatieven kunnen zeer goede resultaten voorleggen: na een jaar heeft ongeveer 85% van de jongeren die bij *Impulsion 75* een diploma behaalden, werk of een opleiding. En de onderwijsresultaten van de leerlingen van de Bloemhofschool zijn na drie jaar hetzelfde als het Nederlands landelijk gemiddelde.

Beide projecten hebben een gelijkaardige aanpak: ze proberen jongeren zo uit te rusten dat ze hun eigen potentieel kunnen benutten. Ze helpen hen uit te zoeken wat hun talenten en interesses zijn, en hoe ze hiermee aan de slag kunnen. Ze helpen hen op allerlei vlakken het heft terug in eigen handen te nemen. Op deze manier stimuleren ze het zelfvertrouwen en de eigenwaarde van deze jongeren, iets waar het hen maar al te vaak aan ontbreekt en wat meestal datgene is wat elke mogelijke positieve verandering tegenhoudt.

Zorg voor het lichaam

Maar hoe doe je dat, jongeren hun gevoel van eigenwaarde teruggeven? Hoe laat

je hen terug geloven in hun eigen potentieel? Zowel in Rotterdam als in Parijs wordt het lichaam als opstapje gebruikt: bij *Impulsion 75* neemt educatieve boks een centrale plaats in de opleiding, in de Bloemhofschool wordt aan judo en kundo gedaan. Waarom? Fysieke training zorgt op relatief korte termijn voor aanzienlijke resultaten waardoor de jongeren een eerste bewijs krijgen dat ze wel degelijk zelf iets kunnen veranderen. Bovendien zorgt een betere fysieke conditie voor meer energie, waardoor men vanzelf ondernemender wordt. De keuze voor boks en judo is heel bewust: je leert er discipline mee aan (iets wat deze jongeren vaak niet hebben), uithoudingsvermogen (zowel fysiek als mentaal), controle over je lichaam (bijv. agressie) en respect voor de (tegenst)ander.

Deze zorg voor het lichaam zet zich in beide projecten ook verder in de aandacht voor gezonde voeding: in de Bloemhofschool kweken de leerlingen zelf groenten en leren ze op een gezonde manier koken. *Impulsion 75* biedt de cursisten elke dag een gezonde maaltijd aan en geeft hen ook les over het belang van gezonde voeding, van een gezond eet- en slaapritme, et cetera.

Breder perspectief

Een gezondere levensstijl is echter niet voldoende om jongeren terug te laten geloven in hun potentieel. Als je bijvoorbeeld vasthoudt aan het idee dat alle blanken racisten zijn, is er veel kans dat je aangeboden opportuniteiten zal missen. Men moet dus ook het perspectief verbreden van waaruit deze jongeren naar de wereld kijken. Bij *Impulsion 75* doet men dit bijvoorbeeld door de cursisten in contact te brengen met andere sociale klassen. De eerste ervaringen op dit vlak deed men daar op toen *Impulsion 75* nog enkel een boksvereniging was. Toen ze op zoek waren naar een sportzaal waar de bokslessen zouden kunnen doorgaan, suggereerde het toenmalige raadslid van het 15e arrondissement, Anne Hidalgo (de huidige burgemeester van Parijs), om de sportfaciliteiten van het lycée Buffon te gebruiken. Het lycée Buffon is een prestigieus lyceum, gevestigd in een sjeke buurt en voornamelijk bezocht door kinderen uit gegoede milieus. Door te komen sporten in dit elitair bastion, kwamen de jongeren uit de banlieue in contact met een wereld die ze tot dan toe enkel indirect kenden. Als gevolg daarvan sneuvelden heel wat vooroordelen, zowel aan de kant van de kansarme als aan de kant van de kansrijke jongeren. Doordat de jongeren zichzelf in de ander herkenden in plaats van hem als ander opzij te schuiven, werd een klimaat gecreëerd waarin spontane samenwerkingen mogelijk werden. Deze samenwerkingen werden ook geïntegreerd in de opleiding. Zo helpen de lycéens de cursisten van *Impulsion 75* niet alleen met het schrijven van sollicitatiebrieven, ze nemen ook deel aan de sollicitatiesimulaties. De rollenpatronen worden evenwel omgedraaid: de lycéens nemen de rol aan van sollicitant en de studenten van *Impulsion 75* die van

werkgever. Een andere manier waarop *Impulsion 75* perspectieven probeert te verbreden is improvisatietheater. Naast educatieve boks is dit het andere centrale onderdeel van de opleiding. Door het improvisatietheater worden de cursisten niet alleen gestimuleerd om zich te verplaatsen in de ander, ze leren zich ook uitdrukken op een geciviliseerde manier. Zitten de jongeren tijdens de eerste sessies vaak onderuitgezakt aan tafel, de ogen op de grond gericht en binnensmonds mompelend, op het einde van de opleiding zitten ze rechtop, kijken ze de gesprekspartner aan en onderbouwen ze hun mening met argumenten.

In de Bloemhofschool neemt deze verbreding van de denkkaders de vorm aan van lessen filosofie. In deze lessen wordt bijvoorbeeld aan de kinderen uitgelegd dat het voedsel dat op ons bord ligt een heel systeem veronderstelt, gaande van distributie, productie, tot het zorg dragen voor de natuur. En dat we heel wat vragen kunnen stellen over wat we eten (zoals ‘Heb ik het recht om dieren te doden om te eten?’ ‘Heb ik het recht om te eten wat met uitsterven is bedreigd?’ ‘Heb ik het recht om bananen te eten van een importeur die zijn producenten geen eerlijke prijs betaalt?, et cetera). Dit leidt vanzelf tot een meer bewuste en respectvolle manier van omgaan met voedsel.

Vertrouwen

Om het succes van *Impulsion 75* en *Rotterdam Vakmanstad* te kunnen verklaren moet er echter nog iets anders zijn. Het fysieke en het filosofische luik van de opleiding mogen dan nog zo sterk uitgebouwd zijn, het potentieel van deze jongeren kan je pas echt aanboren als ze zich ook geliefd en gekoesterd weten. Cruciaal in het identificatieproces is immers dat jongeren kunnen experimenteren – eerst een half jaar rondlopen met dread locks en pins van de PvdA, om daarna je haar af te scheren en te dwepen met heavy metal muziek, om daarna conservatief-liberale teksten te gaan lezen – in alle vrijheid, dit wil zeggen zonder dat dit hen de liefde kost van de volwassenen rondom hen. Zoals Stiegler in *Prendre soin de la jeunesse et des générations* stelt, is de essentie van minderjarig-zijn immers dat men nog geen verantwoordelijkheid draagt en nog geen verantwoordelijkheid hoeft te dragen omdat de volwassenen deze verantwoordelijkheid voor hen opnemen. De hierboven genoemde liefde waar de jongeren recht op hebben kan dan ook omschreven worden als het recht op zorg, op het feit dat iemand de verantwoordelijkheid voor hen opneemt. *Impulsion 75* doet dit bijvoorbeeld door zich ertoe te verbinden geen enkele cursist te laten vallen. Wanneer iemand dreigt af te haken, blijven ze bellen; na de opleiding houden ze contact; ze zijn soepel wanneer een jongere blokkeert op autoriteit en verplichtingen. Of om het met een anekdote te illustreren: voor de diploma-uitreiking van *Impulsion 75* in oktober hadden de cursisten een dankwoord voorbereid. Toen verlegenheid zich meester

maakte van één van de cursisten, probeerde de theatercoach haar alsnog te overtuigen iets te zeggen. Hij deed dit met een grap maar toch ook doortastend. Wanneer hij voelde dat de emoties het haar echt onmogelijk maakte, kreeg ze een knuffel en een compliment: *T'as bien fait*.

Dezelfde liefde en hetzelfde vertrouwen in de jongeren spreekt ook uit de verhalen van Henk Oosterling, de bezieler van *Rotterdam Vakmanstad*. Toen men aan het nadenken was over urbanistische ingrepen teneinde de overlast in Rotterdam-Zuid te beperken, stelde Oosterling voor om de jongeren van de buurt een camera te geven waarmee ze hun gaan en staan in de buurt konden filmen. De stad vond dit veel te riskant omdat ze vreesden de camera's nooit meer terug te zien. Oosterling kon hen overtuigen om hen toch te vertrouwen. Uiteindelijk werden uit deze filmdocumenten veel concrete urbanistische voorstellen gehaald en werd de film zelfs getoond op de Nederlandse televisie. De jongeren die de film maakten geven nu zelf workshops binnen *Rotterdam Vakmanstad*. Dat de docenten vaak ervaringsdeskundigen zijn, is trouwens ook het geval bij *Impulsion 75*. Niets is immers belangrijker dan jongeren die als het ware vastzitten voorbeelden voorhouden van mensen die uit deze situatie zijn kunnen ontsnappen.

Het terug vlot trekken van het identificatieproces gebeurt bij *Impulsion 75* en *Rotterdam Vakmanstad* niet alleen door de jongeren buitenshuis idealen, waarden en personen aan te reiken waarmee ze zich kunnen identificeren. Via de jongeren proberen de organisaties ook de ouders te bereiken en ervoor te zorgen dat ook zij terug een volwaardige plaats in de maatschappij kunnen opnemen. In de Bloemhofschool werd bijvoorbeeld aan de moeders – veelal huisvrouwen zonder veel sociaal contact – gevraagd of ze niet mee konden helpen met het bereiden en serveren van de maaltijden op school. Op deze manier werden ook zij betrokken in het project rond gezonde voeding. Hieruit is dan een cateringservice gegroeid die deze vrouwen financiële onafhankelijkheid en een groot gevoel van eigenwaarde bracht.

Kleinschaligheid

Bij wijze van afsluiting nog een bedenking. Uiteraard hebben ook de klassieke systemen van jongerenondersteuning – de klassieke scholen, de werkloosheidsbegeleiding, de familiale centra, het CLB, de straathoekwerkers, et cetera – de bedoeling om jongeren hun talenten te laten ontdekken zodat ze er hun brood mee kunnen verdienen. En veel van de initiatieven die hierboven werden beschreven hebben ook ingang gevonden in dit klassieke systeem. Scholen bijvoorbeeld, hebben nu vaak ook een beleid rond gezonde voeding, proberen ook meer praktijkgericht les te geven, et cetera. Alleen zijn zij gedwongen om

grootschalig te werken waardoor het voor hen veel moeilijker is om de hierboven genoemde zorg te geven. *Impulsion 75* daarentegen begeleidt maar 50 jongeren per jaar. Dit laat hen toe de begeleiding toe te spitsen op de specifieke noden van de cursist, rekening te houden met zijn achtergrond en karakter en daardoor ook een vertrouwensrelatie met hem op te bouwen. Dit artikel heeft dus geenszins tot doel alle inspanningen die gebeuren in de klassieke ondersteuningsnetwerken te loochenen maar veeleer om een kleinschalige aanpak te promoten.

Noten :

1 Zie documentaire *The century of the self* van Adam Curtis waarin wordt uitgelegd hoe Bill Clinton als eerste politicus marketing-technieken inzette om het kiezerspubliek te overtuigen voor hem te stemmen.